

Grażyna Lisowska

Stupsk

**Nazewnictwo komputerowe przez pryzmat
leksyki żargonowej
(na materiale polsko-rosyjskim)**

Ostatnie dziesięciolecie XX wieku śmiało można nazwać okresem przyspieszonego i intensywnego rozwoju zarówno polszczyzny, jak i ruszczyzny, zwłaszcza w ich warstwie leksykalnej. Przyczyn tego procesu należy upatrywać w rzeczywistości pozajęzykowej. Bowiem otwarcie się obu państw na „Zachód”, swobodny przepływ informacji, wymiana myśli technicznej, naukowej i kulturalno-obyczajowej oraz zastosowanie nowych technologii, w tym komputera i Internetu – niewątpliwie ukształtowało oblicza językowe polszczyzny i ruszczyzny, które wręcz „zachłystują” się angielszczyzną.

W odniesieniu do słownictwa komputerowego, stanowiącego materiał bazowy niniejszych rozważań, jako swoistej odmiany języka „zawodowego” (socjolektu), fakt przenikania angielskich struktur wyrazowych, składniowych i znaczeń wyrazów – raczej nie powinien dziwić.

Rozwój komputeryzacji i środków społecznej informacji oraz powszechność Internetu, umożliwiającego szybką i prostą wymianę myśli, w sposób oczywisty wywarły swoje piętno na ukształtowaniu się nowego wzorca językowego, opartego na zapożyczeniach anglosaskich.

Język młodzieżowych grup społecznych, często określany mianem żargonu (fr. *jargon*) lub slangu (ang. *slang*)¹, zwykle odbiega od kanonów języka

¹ Slang – ‘język określonej grupy społecznej, różniący się od języka ogólnego przede wszystkim zasobem słownictwa; inaczej żargon’. Definicja przytoczona za *Słownikiem współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1998, t. 2, s. 321 pozbawiona jest kwalifikatora ‘w Anglii i St. Zjednoczonych’, którym opatrzone były hasła m.in. w *Słowniku wyrazów obcych*, pod red. J. Tokarskiego, Warszawa 1980, s. 687 oraz *Słowniku języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka, Warszawa 1992, s. 252.

literackiego, odznaczając się osobliwym nasyceniem elementami o ładunku ekspresywnym. Problematykę zdefiniowania pojęcia i odrębności językowej żargonu podejmuje także rosyjska literatura językoznawcza, w której m.in. stwierdza się:

жаргоны являются принадлежностью относительно открытых социальных и профессиональных групп людей, объединенных общностью интересов, привычек, занятий, социального положения и т.п.², в которых содержится много отличных от общего языка, в том числе искусственных, иногда условных слов и выражений³.

Wypada jednak zaznaczyć, że powstanie wielu nominacji o charakterze żargonowym często motywowane jest nie właściwą potrzebą komunikacji językowej, lecz dążeniem do podkreślenia odrębności, hermetyczności grupy lub też chęcią bardziej obrazowego, dosadnego, albo wręcz dowcipnego nazwania desygnatu.

Młodzi informatycy i miłośnicy komputerów posługują się zatem wieloma charakterystycznymi wyrazami i ich połączeniami, które, często upowszechniając się w środowisku, przenikają następnie do języka ogólnego. Tego typu jednostkami są na przykład czasowniki polskie: *kliknąć (myszą)*, *resetować*, *wklepać (coś do komputera)* i rosyjskie leksemy: *кликать/кликнуть*, *зависание*, *хакер*⁴.

Przystępując więc do analizy słownictwa informatycznego należy skonstatować fakt natury fundamentalnej: znaczny procent w leksyce żargonu komputerowego stanowią angielskie zapożyczenia językowe. Niejednokrotnie bowiem źródłem zapożyczenia jest leksykalny wariant, pochodzący bezpośrednio z angielskiego żargonu komputerowego. Określenia takie, jak: *геймер* [ang. *gamer*] – ‘профессиональный игрок в компьютерные игры’, *смайли* [ang. *smily*] – ‘смешная рожица, представляющая собой

² Л. И. Скворцов, *Жаргоны*, [в:] *Русский язык – энциклопедия*, Москва 1979, с. 82.

³ С. И. Ожегов, *Словарь русского языка*, Москва 1983, с. 169.

⁴ Materiał egzemplifikacyjny w głównej mierze zaczerpnięty został z najnowszych słowników definicyjnych języka polskiego i rosyjskiego, takich jak: *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1-2, Warszawa 1998; *Słownik wyrazów obcych. Wydanie nowe*, Warszawa 1999; K. Lekanger, *Słownik terminów komputerowych*, t. 1-2, Warszawa 1998; *Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения*, pod red. Г. Н. Склярёвской, Санкт-Петербург 1998; Т. Г. Никитина, *Так говорит молодежь. Словарь молодежного сленга*, Санкт-Петербург 1998 oraz źródła publicystycznych i prasowych, w tym wydawnictw specjalistycznych, adresowanych do użytkowników komputerów.

последовательность знаков препинания', *думер* [ang. *Doomer*] – 'поклонник компьютерной игры Doom'⁵ stanowią doskonały przykład zapożyczenia właściwego.

Podobny typ strukturalny prezentują wyrażenia żargonowe, których pierwowzorem były oficjalne terminy angielskie, obecnie odznaczające się relacjami synonimicznymi z powstałymi na gruncie języka rosyjskiego rodzimymi równoznacznikami. W opisanym kontekście godne uwagi są następujące jednostki: *кракер* – *взломищик* [to crack], *юзер* – *пользователь* [user], *коннектиться* – *соединяться* [to connect], *хард драйв*, *хард диск*, *тяжелый драйв* (struktura hybrydalna, powstała na skutek połączenia rosyjskiej kalki semantycznej i zapożyczenia właściwego – elementów angielskiego zwrotu – *hard drive*).

Analogiczne zjawisko obserwujemy na przykładzie języka polskiego, w którego leksykonie i powszechnym obiegu informatycznym pozostają zwroty: *czat* i „*irc*”, wywodzące się od angielskich skrótów *CHAT* – Conversational Hypertext Access Technology i *IRC* – Internet Relsy Chat, określających programy umożliwiające rozmowę z innymi użytkownikami Internetu. W doniesieniach prasowych m.in. czytamy: *Do popularnych obecnie kawiarenek internetowych młodzież najczęściej przychodzi na tzw. czata lub „irca”*⁶; *Największym powodzeniem cieszą się pogawędki internetowe – IRC*⁷ itp. Jednocześnie przebiega proces krystalizowania się nowych struktur o charakterze semantyczno-syntaktycznym, popularyzowanych i powielanych w różnych kontekstach głównie przez mass media, a których wyrazem są następujące sformułowania: *rozmawiać na czacie, zapraszać na czat, przesiadywać na „ircu”, czy na „czatach”* („*czaty*” – potencjalna forma *lm* skrótownicy „*czat*”, intuicyjnie konotowana z rzeczownikiem *czaty* i konstrukcją *stać (być) na czatach*, tj. 'niepostrzeżenie śledzić, obserwować, pilnować kogoś'⁸, np. *Premier na czatach...* – brzmi fragment tytułu tekstu, opublikowanego w jednym z wydawnictw fachowych⁹).

Na przykładzie zebranego materiału egzemplifikacyjnego sformułować można także następujący wniosek, że wiele neologizmów o charakterze żargonowym powstaje drogą urabiania leksemów, przede wszystkim zapoży-

⁵ Cytowany w akapicie materiał analityczny pochodzi z pracy *Компьютерная жаргонная лексика*, prezentowanej na stronach WWW pod adresem file:///A:\sasha.htm, s. 2.

⁶ *Kawi@rnia XXI wieku*, „Głos Pomorza” 2001, nr 117, s. 18.

⁷ *Wirtualne hobby*, „Głos Pomorza” 2001, nr 36, s. 7.

⁸ *Słownik współczesnego...*, t. 2, s. 347.

⁹ J. Tomaszewicz, *Premier na czatach, czyli o e-demokracji*, „PC World Komputer” 2000, nr 12, s. 209.

czonych, ale i rodzimych, na podstawie istniejących w badanych językach sposobów, środków i modeli derywacyjnych. Do najbardziej produktywnych niewątpliwie należy zaliczyć derywację sufiksalną, w rezultacie, której utworzone zostały określenia: *сидюк* ('компакт диск или устройство чтения компакт дисков'), *писюк* ('PC – personal computer' – wym. na wzór angielski [PiSi]), *виндюк* ('операционная программа WINDOWS (*виндоус*)') oraz *компик*, *сидишник*, *сидюшник*, *писишка*; *леталка*, *стрелялка*, *бродилка*; *закнутый*; *komputerowiec*, *czatowiec*, *czateria*, a także czasowniki *интернетить* ← *Интернет*, *czatować* ← *czat*, *SMS-ować* ← *SMS*.

Najbardziej charakterystyczną cechą powyższych formacji jest ich ekspresywny charakter, wyrażony przez wykorzystanie takich sufiksów, jak: *-юк*, *-owiec* właściwych stylowi mówionemu oraz przyrostków deminutywnych: *-ук*, *-шник*, *-ишка*¹⁰. Przy tworzeniu cytowanych leksemów rosyjskich wykorzystano również regularny przyrostek *-л/к-а*, właściwy dla nominacji odczasownikowej rzeczowników kategorii 'nazwy narzędzi czynności' (por. *искалка* ← *искать*, *бродилка* ← *бродить* i др.).

Natomiast cechę szczególną polskiego skrótowca *czat* stanowi szybka asymilacja na gruncie języka polskiego obcych przecież środków morfonologicznych, poświadczona powstaniem wyrazu *czateria*¹¹. Należy podkreślić, że choć formant *-eria* uznawany jest za stosunkowo żywotny we współczesnej polszczyźnie, to nowe derywaty tego typu nie są liczne. A jeśli powstają, to głównie w celu osiągnięcia ekspresji wypowiedzi. Podobną funkcję pełni, zatem cytowana formacja.

Obok zapożyczenia i sufiksacji ważnymi elementami procesu tworzenia żargonowego słownictwa komputerowego są: ucięcie i uniwerbizacja.

Ucięcie, interpretowane na gruncie językoznawstwa polskiego jako alternacje ilościowe, sprowadza się m.in. do redukcji tematu wyrazu wielosylabowego, ograniczając go do pierwszej sylaby lub mniejszego od sylaby elementu struktury dźwiękowej języka¹². Sposób ten odznacza się wysoką aktywnością właśnie w środowiskowych odmianach języka oraz w polszczyźnie i ruszczyźnie potocznej. Przykładowymi jednostkami będą zapewne popularne wśród użytkowników komputerów skrótowce ułamkowe, por.: *комп* (компьютер),

¹⁰ O znaczeniu słowotwórczym sufiksów rosyjskich patrz szerzej [w]: Т. Ф. Ефремова, *Толковый словарь словообразовательных единиц русского языка*, Москва 1996, s. 474, 182, 225.

¹¹ Por. podobne formacje na *-eri(a)*: *szczeniakeria*, *urzędnikieria*, *ułaneria*. [w:] A. Nagórko, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, Warszawa 1998, s. 191 oraz K. Waszakowa, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne obce*, Warszawa 1994, s. 97-99.

¹² Ibidem, A. Nagórko, s. 185.

винт (винчестер), *мак* (макинтош), *флон* (флоппи-диск), *софт* (софтвар), *комп* (komputer), *Мас* (Macintosh), *net* (Internet), *palm* (palmtop), *скан* (skaner) i in.

Równie regularnym sposobem wzbogacania omawianej leksyki żargonu komputerowego nowymi leksemami jest bez wątpienia uniwerbizacja, polegająca na przekształceniu istniejących nazw dwuczłonowych w nazwę bardziej ekonomiczną, czyli jednowyrazową¹³. Zaobserwowane formacje w równym stopniu charakterystyczne są, w badanym aspekcie, właściwie dla obu języków. Wśród polskich wyrazów żargonowych odpowiednia egzemplifikacja sprowadza się do następujących przykładów: *twardziel* ← *диск тварды*, *дźwiękówка* ← *карта дźwięкова*, *laserówka* ← *друкарка лазерова*, *cyfrowka* ← *(internetowa) друкарка cyфрова*, *kula* ← *маніпулятор куловы*.

We współczesnej ruszczyźnie także najbardziej reprezentatywne dla tego typu derywacji są formacje rzeczownikowe (podobnie jak w języku polskim), powstające na bazie wyrażen przymiotnikowo-rzeczownikowych, np.: *полевик* ← *полевая игра*, *струйник* ← *струйный принтер*, *мать* ← *материнская плата*, *персоналка* ← *персональный компьютер*¹⁴. Wydaje się, że w dłuższej perspektywie opisany model pozostawać będzie jednym z żywotniejszych typów słowotwórstwa polskiego i rosyjskiego, także w języku ogólnym, jako przejaw tendencji językowej do kompresji strukturalnej.

Tymczasem z analizy jednoznacznie wynika, że niechętnie w nominacji żargonowej wykorzystywane są systemowe typy kompozycji. Złożenia, podobnie jak zrosty, uchodzą raczej za ten rodzaj słowotwórstwa polskiego, który odznacza się małą aktywnością (ze względu na większe w języku polskim znaczenie derywacji prostej¹⁵), toteż wśród badanego słownictwa nie znaleziono przykładów kompozitów. W materiale rosyjskojęzycznym natomiast tylko jeden leksem, zaświadczony przez słownik innowacji językowych¹⁶, pod względem struktury sklasyfikowany może być jako zrost, oparty na frazie czasownikowej z wyznacznikiem *-вод* – *сидивод* (inaczej *привод CD-ROM* – ‘napęd’).

¹³ A. Bartoszewicz, *Zagadnienia ewolucji współczesnego języka rosyjskiego*, Warszawa 1987, s. 44.

¹⁴ Obfitszy materiał ilustracyjny zawarto w cytowanej pracy *Компьютерная жаргонная лексика*, s. 2.

¹⁵ Myśl, z którą identyfikuje się autor tekstu, przytoczono za A. Nagórko, *Zarys...*, s. 196.

¹⁶ *Толковый словарь русского языка конца XX в...*, s. 213.

Cechą charakterystyczną systemów słownictwa środowiskowego, poza wykorzystaniem możliwości derywacyjnych języka, jest nadawanie specjalnej wartości semantycznej wyrazom języka ogólnego. Zachodzące tu zmiany polegają głównie na przewartościowaniu tych wyrazów, nacechowaniu pierwiastkiem ekspresywnym i stylistycznym. Warto wspomnieć o takich wyrazach rosyjskich, jak: *мотор*, oznaczający ‘procesor komputera’, *машина*, często zastępująca nazwę ‘komputer’ (identycznie w języku polskim – *maszyna*, *supermaszyna* = ‘komputer’, ‘superkomputer’) lub słowo *чайник*, określające początkującego użytkownika komputera. Fakultatywnie swoistość przytoczonych leksemów stanowi i fakt, że można jednocześnie przyporządkować je innej odmianie środowiskowej języka, mianowicie żargonowi automobilistów lub w węższym pojęciu – kierowcom.

Szczególnie wysoką frekwencją użycia w tekstach głównie publicystycznych i poradnikach komputerowych, odznacza się leksem *чайник*, który wykorzystano m.in. w tytule wydawnictwa specjalistycznego *ПК для „чайников”*¹⁷. Kwalifikacja jednostki poprzez użycie cudzysłowu w sposób jednoznaczny wskazuje na sferę przynależności wyrazu, który, jak przypuszczać można, niebawem przeniknie do oficjalnego słownictwa komputerowego.

Pewne analogie odnajdujemy też na gruncie języka polskiego, w którym ‘procesor główny’ określany jest mianem *dopalaczy*, *mózgu* lub *serca* komputera: „A jak serduszko?” – żartobliwie zapytują się autorzy tekstu w periodyku komputerowym¹⁸ lub, wyrażając się dosadniej, poprzez użycie imperatywu, nakazują: „Kup pan «cegłę»”¹⁹, która określać ma *notebooka*.

Innym istotnym sposobem tworzenia odrębności językowej przez komputerowców jest metaforyzacja, polegająca na takim użyciu wyrazu lub łączeniu słów, by uzyskały one nowe, przenośne znaczenie, zasadniczo odbiegające od znaczenia podstawowego. Przenośnia jest zatem prostym, ale niezmiernie plastycznym środkiem ekspresji językowej, tym chętniej wykorzystywana przez grupy społeczne.

W żargonie komputerowym obrazowym przekształceniom poddane zostały m.in. następujące elementy rzeczywistości wirtualnej: *крыса* – ‘мышь

¹⁷ Д. Гукин, Э. Ратбон, *ПК для „чайников”*, Киев-Москва 1994.

¹⁸ A. Kniffler, K. Daszkiewicz, *A jak serduszko?*, „PC World Komputer” 2000, nr 12, s. 139.

¹⁹ P. Leśniowski, *Kup pan „cegłę”*, „CHIP Magazyn Komputerowy” 1999, nr 1, s. 124.

отечественного производства', *блин* – 'kompakt-disk', *корман* – 'дисконвод', *реаниматор* – 'специалист или набор специальных программ по „вызову из комы” компьютера'²⁰.

Język polski dostarcza jakby mniej przykładów na wykorzystanie metafory, są to: wyrażenie *tlusty druk* – 'pismo pogrubione względem pisma podstawowego', zestawienie *ping-pong* – 'metoda wysyłania i odbierania danych tą samą linią przesyłkową, opracowana przez firmę Hayes' oraz leksem *pajęczek*, czyli 'Internet', asocjacyjnie kojarzony z wielką światową siecią pajęczą (W3 – World Wide Web).

W zebranych do analizy materiale, choć nielicznie spotykane, odnotować wypada metafory czasownikowe, określające w pierwszym rzędzie czynności lub charakter pracy komputera. Tak więc czasownik *buszować* – to 'szukać' lub, używając kolejnej metafory, 'żeglować' lub, stosując zapożyczenie, 'serfować po zasobach sieci internetowej', *тормозить* oznacza 'крайне медленную работу программы или компьютера' i, na koniec, *убивать*, czyli 'удалять информацию с диска'.

W obrębie badanej leksyki żargonowej, podobnie jak w wielu innych odmianach języka środowiskowego, potrzeba wyrażenia ekspresji implikuje bogactwo swoistych metonimii i peryfraz. Przejawem zastosowania takich środków artystycznego wyrazu w kręgu żargonizmów komputerowych, są na przykład rosyjskie *железо* używane w znaczeniu 'komputer lub części jego budowy' oraz *кнопки* zamiast 'klawiatura', a także polski *krążek* o semantyce równoważnej z 'kompakt-dyskiem'.

Godne podkreślenia są również niektóre peryfrazy, spełniające swoje podstawowe zadanie pragmatyczne, tj. dezorientację niewtajemniczonych, a w pełni komunikatywne dla ludzi „z kręgu”.

Pod stosunkowo barwnym określeniem, kojarzonym z czasami starożytnymi, *koń trojański*, kryje się na przykład czynność 'wkraść się do systemu komputera bez wiedzy właściciela' (podstępem!), za to frazeologizmy rosyjskie takie jak: *синий экран смерти*, *послать на три пальца*, *топтать батоны* kolejno oznaczają: 'текст сообщения об ошибке операционной системы' (na sinim фоне); 'экстренное снятие любой запущенной программы – комбинация Ctrl+Alt+Delete'; 'работать на клавиатуре (ang. button – кнопка)' i in.

Powyższe uwagi i częściowo sformułowane wnioski, charakteryzujące środowiskowe zróżnicowanie i odmienność słownictwa żargonowego od języka ogólnego, a także oficjalnej leksyki komputerowej, świadczą o istnieniu

²⁰ Przykłady metafor komputerowych zapożyczono z: *Компьютерная жаргонная лексика*, s. 3.

stosunkowo płynnej granicy między terminem i żargonizmem komputerowym. Wiele spośród cytowanych jednostek żargonowych, powstałych często na bazie zapożyczonych terminów angielskich (np. *кракер*, *коннектиться*, *czat*, „irek” itd.), wykazuje tendencję do przenikania (z zachowaniem warunku dostatecznego upowszechnienia się w „środowisku”) do języka ogólnej leksyki informatycznej, por. na przykład funkcjonowanie leksemów: *klikać/кликать*, *zawieszenie/зависание*, *haker/хакер*.

Obserwujemy również proces odwrotny, kiedy oficjalne słownictwo współczesnych technik komputerowych lub wyrazy języka ogólnego, zarówno w polszczyźnie, jaki w ruszczyźnie, podlegając znanym sposobom formowania systemów żargonowych, wpisują się w ramki określonej wyżej odmiany języka, por.: *компьютер* – *комп*, *хакер* – *хакнутый*, *карман* – *дискковод*, *twardy dysk* – *twardziel*, *serce* – *procesor*.

Przeprowadzone analizy porównawcze wskazują także na zbliżone i równoległe przebiegające procesy „żargonizacji” w badanych językach, będące jakby wynikiem niezależnej twórczości językowej, lecz, z drugiej strony, w pewnych aspektach nakładające się. Występujące analogie, chociażby w stosowanych typach tworzenia żargonów komputerowych (np. dominacja sufiksacji, uniwerbizacja, derywacja semantyczna, wykorzystanie środków artystycznego wyrazu: metafory, metonimii, peryfrazy) oraz pewnej wspólnej bazy prymarnej (zapożyczenia angielskie), tłumaczą się wzajemnym oddziaływaniem na siebie poszczególnych języków i ogólnej tendencji do tworzenia terminologii międzynarodowej, opartej na internacjonalizmach.

Krąg słownictwa techniki komputerowej, w sformułowanym kontekście, staje się zatem wyjątkowo podatnym materiałem, nadającym się do „obróbki pragmatycznej”.

S U M M A R Y

The article presents the description of both Polish and Russian computer jargonisms which expose similarity in word-building, semantics and in various means of artistic expression.

In the languages researched, one of the sources of computer jargonisms are borrowings from the English language which are later assimilated with the general language.